

SUMERI KUNINGATE NIMEKIRJA DATEERIMISEST¹

Peeter Espak

Sumeri kuningate nimekirja² võib pidada üheks esimeseks kirjalikuks tekstiks Lähis-Idas, mille kaudu on teadlikult üritatud jäädvustada kogu inimsivilisatsiooni kujutletavat ajalugu. Tekste, mida saaks nimetada ajalookirjutuseks Lähis-Ida kontekstis, leidub rohkelt ka III eelkristliku aastatuhande Sumeri kuningate raidkirjade hulgas, kuid nende tekstide puhul on esmajoones tegu teatava valitseja enda eluajal koostatud kirjutistega, mis jäädvustavad tulevatele põlvedele mingit tookordses olevikus aset leidnud ajaloohetke.

Varajaste Lagaši riigi (XXV–XXIV saj eKr) valitsejate raidkirjade seas kohtab muu hulgas tekste, mis kirjeldavad aastaid kestnud sõda Lagaši naaberriigi Ummaga. Need tekstid ei ole aga koostatud mitte ühe riigi ajaloo või terve ajastu kohta tervikliku pildi andmist silmas pidades, vaid kirjeldavad Lagaši riigi ideoloogiast tulenevalt ühte kitsast ja konkreetset ajaloosündmust.

Sumeri kuningate nimekiri on aga oma olemuselt kroonika, mille koostajate eesmärk on olnud anda tervikpilt kogu inimsivilisatsiooni ehk siis Sumeri ja Akkadi ajaloo kronoloogiast – alates riikide tekkest kuni kõige viimaste kuningateni olevikus. Esmakordselt kohtab Sumeri kuningate nimekirjas ka püüdu jaotada maailma ajalugu perioodideks. Perioodideks jaotatakse ajalugu aga vastavalt sellele, kuidas kuningavõim Sumeris ühe linnriigi käest teise kätte üle läks. Ka kuningate nimekiri ei ole nn puhas ja erapooletu ajalugu, vaid kajastab paratamatult just niisugust

¹ Käesolev artikkel on valminud ETF grandid nr 7712 „Sõda ja religioon Lähis-Ida kultuurides: Püha sõja kontseptsiooni areng kõige varajasematest allikatest Mesopotamia kultuurides kuni tänapäevase islamini” toel. Tänan Vladimir Sazonovit mõningate kriitiliste märkuste eest, mis andud artikli valmimisele suuresti kaasa aitasid.

² Thorkild Jacobseni poolt avaldatud täies mahus juba aastal 1939: *The Sumerian King List*. Assyriological Studies, 11 (Chicago, London: The University of Chicago Press).

poliitilist ja religioosset ideoloogiat, mis valitses teksti koostamise ajal.

Hilisemal ajal saab Sumeri kuningate nimekiri üheks tähtsaimaks prototüübiks Vana Testamendi sissejuhatava osa Genesis³ raamatu lugude koostajatele. Põlvkondade loetelu ehk algne müütiline kronoloogia Genesises tugineb suuresti Sumeri kuningate nimekirjale. Seda kronoloogilist kuningate nimekirjal põhinevat sündmuste rida illustreeritakse kümnete sumeri-akkadi müütidega – sealhulgas ka Sumeri kuningate nimekirjas ning põgusalt Uus-Sumeri ajastu lugulaulus „Gilgameši surm”⁴ kajastatud veeputuslooga. Samas kasutavad Genesis raamatu autorid varasemat mütoloogilist korpust mitte otsese mahakirjutusena, vaid inkorporeerivad kõik need lood jumal JHWH apoloogiaks. Seega kasutatakse sumeri-akkadi mütoloogiat Genesis lugude tarbeks ainult vormiliselt – illustratsioonina uue kehtestatava ja märgatavalt teistsuguse Jahve usundi legitimeerimiseks. Pannes kõikjal rahva seas üle kogu Lähis-Ida levinud müüdid ja uskumused uue ideoloogia tarbeks tööle, üritati kindlasti saavutada ka varasemate mütoloogiate ja usundite mõju vähenemist. Sumeri-akkadi mütoloogia ei olnud enam midagi võõrast ja ebatõest, vaid Jahve usundi osa – selle kõige õigem ja püham versioon.

KUNINGATE NIMEKIRJA STRUKTUUR

Kõige esimesena annavad jumalused kuningavõimu ja seega kogu Sumeri tsivilisatsiooni juhtimise Eridu linna⁵ kätte, kus tuleb võimule kuningas Alulim. Algab ajastu, mil paarisaja tuhande aasta vältel valitsevad müütilised kuningad, keda oletatavasti peeti kultuuriheerosteks ja tsivilisatsiooni põhireeglite paikapanijateks.⁶ Seitsmele müütilisele kuningale, kes valitsesid viies Sumeri linnas, järgneb aga suur veeputus, mida sumeri

³ Suure tõenäosusega kirja pandud mitte varem kui Babüloni vangipõlve ajal või alles eksiilijärgsel perioodil, kuigi antud küsimuses puudub täielik üksmeel.

⁴ Antoine **Cavigneaux**, Farouk N. H. **Al-Rawi**, *Gilgameš et la mort*. Textes de Tell Hadad VI avec un appendice sur les textes funéraires sumériens. Cuneiform Monographs, 19 (Groningen: Styx Publications, 2000).

⁵ Eridu linn on üks vanimaid Sumeri kultuurikeskusi, mille asustus sai alguse juba enam kui 5000 a eKr. Hilisemas sumeri mütoloogias on Eridu tarkuse, käsitöö ja maa-aluse mütoloogilise piirkonna Abzu jumaluse Enki peamine kultuskeskus.

⁶ Vaata teema kohta eesti keeles: Amar **Annus**, *Pärinus veeputuse-eelsetest aegadest: vaimuloolisi seiku Lähis-Idast*. *Loomingu Raamatukogu*, 2007/19–20.

mütoloogias põhjendatakse jumal Enlili⁷ sooviga inimkond hävitada – ning seda eelkõige põhjusel, et inimesed olid muutunud nii arvukaks, et ei lasknud Enlilil oma sagimise ja müraga enam rahulikult magada. Pärast veeuputust antakse kuningavõim muistse Kiši linna kätte, kus valitsejaks saab keegi kuningas Gušur. Kui enne veeuputust valitsesid kõik kuningad vähemalt parkümmend tuhat aastat, siis uued Kiši kuningad valitsevad tavaliselt alla 1000 aasta.

Kiši ülemvõimu ajal tuuakse pikemalt välja kuningas Etana nimi – „karjane, kes tõusis üles taevasse ja vallutas kõik võõrad maad”.⁸ Ei ole kahjuks teada, kas Etana-nimeline valitseja ka tõepoolest kunagi Kiši linnas võimul oli ja esimese Sumeri suurriigi lõi. Ühtegi teist allikat Etana tegude kohta säilinud pole ja hilisemas vanababüloonia (XVIII–XVI saj eKr) mütoloogias on Etanat kujutatud müütilise kangelasena, kes kotka seljas taevasse tõuseb.

Kiši linna domineerimine lõpeb kuningate nimistu kohaselt kuningate En-Mebaragesi ja Agga valitsusega. En-Mebaragesi on Sumeri kuningate nimekirjas mainitud kuningatest esimene, kelle ajaloolist eksistentsi tõestab tema enda eluajal koostatud raidkiri – seetõttu võib seda kuningat pidada ka esimeseks teaduslikult tõestatud valitsejaks kogu Lähis-Idas.⁹ Mainitud on veel seda, et En-Mebaragesi alistab igipõlise Sumeri rivaali Elami riigi.

Edasi kirjutab tekst, et võimule sai En-Mebaragesi poeg Agga, kes alistati E-Anna linna poolt (muistse Uruki linna nimetus). Ka selle sündmuse kohta on säilinud üks hilisem sumeri lühieepos nimega „Gilgameš ja Agga”, mille kohaselt Kiši ja Uruki linnade vahel toimunud sõjalise konfliktki võidab Uruki kuningas Gilgameš (elas u XXVI saj eKr) ning algab uus Uruki linna domineerimise ajastu.¹⁰ Huvitav on aga see, et kuningate

⁷ Oli üks sumeri peajumalustest, tema funktsiooniks oli kuningavõimu tagamine inimmaailmale. Enlili põhiliseks kultuskeskuseks oli Nippuri linn, mille preesterkond avaldas mõju kogu Sumeri poliitikale. Nippurit on tema tohtu religioosse ja poliitilise tähtsuse tõttu teaduskirjanduses tihti peale ka „Sumeri Vatikaniks” nimetatud.

⁸ Sumeri kuningate nimekiri: 64–66. J. A. Black, G. Cunningham, J. Ebeling, E. Flückinger-Hawker, E. Robson, J. Taylor, G. Zolomy, *The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature* (<http://www-etcs.orient.ox.ac.uk/>), Oxford, 1998ff., 2.1.1.

⁹ Vt Vladimir Sazonov, „Sumeri varajane kuningavõim 28.–24. sajandil eKr” – *Akademia*, 9 (2007), 2001.

¹⁰ Willem H. Ph. Römer, *Das sumerische Kurzepos „Gilgameš und Akka”*. Alter Orient und Altes Testament 290 (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1980). Eesti keeles:

nimekirja teksti kohaselt sai Urukis kuningaks mitte Gilgameš, nagu hili-sema eepose põhjal võiks oletada, vaid kuningas Meš-ki-ag-gašer, keda kutsutakse päikesejumal Utu pojaks.

Järgnevalt tulevad troonile mitmest sumeri eeposest tuntud kunin-gad Enmerkar ning seejärel Lugalbanda. Nende järel saab kuningaks Dumuzid, kes olevat alistanud En-Mebaragesi. Siis mainib tekst, et troo-nile sai kuningas Gilgameš – üks sumeri müütide ja eeposte põhikan-gelasi, kes valitsenud 30 aastat. Gilgamešile järgneb aga hulk valitsejaid, kelle kohta ei ole säilinud ühtegi teisti teksti, mis nende ajaloolisust kin-nitada võiks. Ajastu lõpeb Uruki alistamisega Uri linna poolt, kuhu üht-lasi läheb üle ka kogu maa kuningavõim. Kuna En-Mebaragesit võib ilma eriliste kahtlusteta pidada ajalooliseks isikuks ja säilinud on hilisematel ajastutel kirja pandud müüdikorpus Kiši ja Uruki linna valitsejate tegude kohta, siis võib üpriski kindlalt oletada, et antud osad Sumeri kuningate nimekirjast tõepoolest kirjeldavad juba tõeliselt elanud kuningate ajastut ning tegu ei ole täielikult väljamõeldud müüt-ajalooga. Ühtlasi tuleb tõe-näoliseks pidada ka seda, et millalgi kuningas Gilgameši valitsuse ajal on toimunud sõjaline konflikt Kiši ja Uruki riigi vahel. Kahjuks pole nende väheste andmete põhjal võimalik midagi enam oletada.

Kuningate nimekirja kohaselt sai Uri linnas võimule kuningas Meš-Anepada, kelle ajaloolisust kinnitavad samuti autentsed dokumendid. Pärast veel kolme Meš-Anepada dünastia kuninga troonilolekut siirdus kuningavõim Awani linna, sealt edasi taas Kiši, siis Hamazi linna ja lõpuks tagasi Urukisse. Edasi on mainitud veel rohkelt eri linnu ja valitsejaid, kes väidetavalt ülemvõimu enda kätte said: Ur – Adab – Mari (asub täna-päevase Süüria aladel) – Kiš – Akšak – Kiš. Kiši linna ülemvõim lõpeb taas Uruki võiduga, kuningaks saab teksti kohaselt Lugalzagesi (u 2350 eKr) – üks Sumeri ajaloo kõige paremini tuntud vallutajatest, kelle tege-vusest on säilinud mahukas raidkirjadekorpus. Sestpeale muutuvad ka valitsejate eluead usutavateks ning Lugalzagesi enda valitsusajaks on antud kõigest mõnikümmend aastat.

Siinkohal tundub eriliselt kummalisena asjaolu, et enne Lugalzagesi võimuletulekut Urukis ei ole Sumeri kuningate nimekirjas kordagi mai-nitud XXV–XXIV saj eKr Lõuna-Mesopotaamia kõige võimsamat riiki

Vladimir Sazonov, Raul Veede, (tõlk ja komm), „Gilgameš ja Akka” – *Muinasaja kir-janduse antoloogia*. Koost Amar Annus (Tallinn: Varrak, 2005), 49–53.

Lagašit. Lagaši riik koosnes tollal kolmest suuremast muistsest linnriigist (pealinn Girsu, Lagaš ja Nigin) ning nende linnade ümber asunud väiksematest asulatest ja põllumaadest. Lagaši kuningad, nagu Ur-Nanše (u 2520 eKr), Eanatum (u 2470 eKr), Uru'inimgina¹¹ (u 2355 eKr), on muudest sumerikeelsetest allikatest tuntud kui väga võimsad valitsejad, kes kontrollisid kogu lõunapoolse Mesopotaamia poliitilist maastikku. Lagaši täielik väljajätmine Sumeri kuningate nimekirjast tekitab paratamatult kahtluse, et tekst on koostatud mingi riigi poolt, kes oli Lagašiga niivõrd halbades suhetes, et isegi selle võimsa riigi mainimine ei tulnud kõne alla.

Sumeri kuningate nimekiri jätkub Lugalzagesi alistamisega tuntud Akkadi impeeriumi looja Sargoni (2340–2284 eKr) poolt,¹² kes valitsenud 56 aastat – aeg, mis tundub olevat igati kooskõlas ka autentsete kirjalike allikate analüüsi põhjal selgunuga. Sargonile järgnevad troonil tema pojad Rimuš ja Maništušu ning viimase poeg Narām-Su'en. Teksti kohaselt saabub seejärel suur segaduste ajastu, kus valitses rohkelt vähem tähtsaid Akkadi kuningaid, kuni impeeriumi vallutas Uruki linn. Uruki vallutasid aga omakorda rändhõimud gutilased, kelle kohta mainitakse, et neil ei olnud üldse oma kuningaid, vaid lihtsalt hulk valitsejaid, kes kõik olid võimul vaid mõned aastad. Gutilaste armee purustati seejärel Uruki kuningas Utu-Hegali (u 2112 eKr) poolt. Jällegi torkab silma asjaolu, et kordagi pole tekstis mainitud ei Lagaši riiki ega Lagaši valitsejaid, kes säilitasid pärast gutilaste sissetungi Akkadi impeeriumi aladele oma iseseisvuse.

Gutilaste ülemvõimu ajastul Mesopotaamias võib täie õigusega pidada üheks võimsamaks valitsejaks Lagaši Gudead (2144–2124 eKr), kes tegutses täiesti iseseisva riigivalitsejana, lasi koostada rohkelt kirjan-dusteoseid, püstitada skulptuure ja ehitada templeid. On ilmselge, et niivõrd olulise valitseja mainimatajätmine ei saa olla juhus, vaid konkreetne poliitiline programm, mis püüab Lagaši olemasolu maha vaikida.

See, et Uruki valitseja Utu-Hegal suutis alistada gutilased, on kahtlemata ajalooline fakt, mida kinnitavad mitmed tema ajastust pärit allikad. Kuid valitsuskeskus ei jäänud siiski Uruki linna. Võimule sai Uus-

¹¹ Varem kasutati assürioloogiateaduses ekslikult nimekuju Urukagina.

¹² Siinkohal tuleb mainida, et kui Sargon alustas oma sõjaretke Mesopotaamias, oli veel alles Lagaši riik kuningas Uru'inimgina juhtimise all. Seega vallutas Sargon Sumeri mitte ainult Lugalzagesilt, vaid ka Lagaši kuningas Uru'inimginalt, keda kuningate nimekiri kordagi ei maini.

Sumeri riigi looja Uri kuningas Ur-Namma (2112–2095 eKr), kes pani aluse dünastiale, mis valitses Mesopotaamia ja laiemalt kogu Lähis-Ida üle terve järgmise sajandi. Ur-Nammale järgnevad kuningad Šulgi, Amar-Su'en, Šu-Su'en ja Ibbi-Su'en. Allikad kinnitavad, et Ibbi-Su'eni valitsusajal (2028–2004 eKr) ründasid Sumerit idanaabrid elamlased, kes hävitasid kogu riigi. Kuningate nimekiri lihtsalt mainib, et kogu Sumer hävitati ja kuningavõim läks Isini linna kätte, kus sai kuningaks Išbi-Erra (2017–1985 eKr) ning seejärel tema järglased. Viimane valitseja, keda Sumeri kuningate nimekiri mainib, on Isini kuningas Damiq-Ilišu (1816–1794 eKr). Sumeri kuningate nimekiri lõpeb kokkuvõttega, milles on veel kord loetletud linnad, kus sumeri kuningavõim oli olnud.

PROBLEEME SUMERI KUNINGATE NIMEKIRJA DATEERIMISEL

Kuna kuningate nimekiri lõpeb Isini kuningate loeteluga, tekib paratamatult mulje, et ka kogu tekst võiks olla kirja pandud just Isini linna ülemvõimu perioodil Mesopotaamias.

Pärast tugeva ja tsentraliseeritud Uus-Sumeri Ur III dünastia langust 2004. a eKr, mis oli suures osas tingitud just elamlaste rünnakust Sumerile, jäi Mesopotaamia poliitiliselt üsna killustatuks ning ükski riik ei suutnud enda kätte haarata absoluutset juhtpositsiooni. Sel ajal kerkis esile Isini linnriik, mis varem oli olnud Uri riigi koosseisus. Ka Isini valitseja Išbi-Erra oli kõigest Uus-Sumeri kuningate alluvuses, kuigi omas ühtlasi suurt võimu asevalitsejana oma linna ja selle lähiümbruse üle. Pärast Ur III dünastia kadumist kuulutas Isin ennast aga iseseisvaks riigiks ja ühtlasi Ur III riigi pärijaks. Tegelikult ei suutnud Isin aga mitte kunagi kontrollida kogu Mesopotaamiatki, rääkimata läänepoolsetest aladest Süürias, ning oli pidevalt ohustatud mitmete rivaalide poolt, nagu näiteks Larsa riik, mis lõpuks ka Isini vallutada suutis. Niisuguses ebastabiilses olukorras tundub olevat poliitiliselt taibukas koostada propagandistlikel eesmärkidel tekst, mis väidaks, et kuningavõimu sattumine Isini linna on jumalate tahe ning Isin ongi üks riik paljude nimekirjas, kellele jumalad nüüd lõpuks võimu kogu Sumeri ja Akkadi üle usaldanud on.

Sellise interpretatsiooni juures kerkib aga esile mitmeid väga tõsiseid probleeme. Suurimaks neist võiks pidada Lagaši riigi väljajätmist kunin-

gate nimekirjast. Isin ei olnud kunagi sõjas Lagaši riigiga, Isini esilekerkimise ajal oli Lagaši poliitiline võimsus Mesopotaamias täielikult kadunud. Lagaš ei olnud seega Isinile mingis mõttes rivaal ega poliitiliselt ohtlik.¹³ Kui arvestada aga asjaolu, et oma tähtsamate valitsejate nimesid teati Sumeris paiguti rohkem kui poole tuhande aasta taguste aegadeni välja (mille tõestuseks on ka see, et kuningate nimekiri sisaldab ajaloolisi kuningaüd juba XXVI/XXV saj eKr), siis ei tundu sugugi tõenäoline, et Isini riigi kirjatundjad oleksid Lagaši tekstist välja jätnud seetõttu, et neil selle riigi ajaloost informatsiooni poleks olnud.

Seega tuleks Sumeri kuningate nimekirja algse teksti koostajat otsida eelkõige selle riigi või linna kirjutajate ja poliitikute juurest, kellel kunagi ajaloos võis Lagaši riigiga tõsine vastuolu olla. Samadele seisukohtadele on jõudnud kuulus vene assürioloog I. M. Diakonoff, kes muuseas mainib: „Нам известно о вражде Ура с Лагашем в начале правления III династии Ура (XXI в. до н.э.), но ничего не известно о причинах, которые заставили бы исключить Лагаш из ‘Списка’ в более ранний или поздний период. Поэтому нам кажется невозможной более поздняя дата ‘Царского списка’, предлагаемая некоторыми исследователями.”¹⁴ Kui analüüsida Mesopotaamia ajalugu XXIII–XIX saj eKr, siis peab tõepoolest tunnistama, et kõige mõjusam põhjus mitte mainida Lagašit oma tekstides võis olla Ur III riigil – ajal, kui gutilased olid alistatud, kuid üldise võimu osas Mesopotaamias võis oma sõna öelda olla ka iseseisvuse säilitanud Lagaši riigil.

Isini kuningate mainimine meieni säilinud kuningate nimekirja kiilkirjatekstide juures on aga väga lihtsasti seletatav. Olles saanud ühe mõjuvõimsama riigi etteotsa Lähis-Idas pärast Ur III dünastia kokkuvarisemist, lisasid Isini valitsejad enda nimed juba varem koostatud kuningate nimekirja lõppu. Põhjult varasema nimekirja täiendamiseks või muutmiseks ei saanud Isini poliitikutel aga ollagi, sest just Isin oligi riik, mis üritas pretendeerida Ur III riigi järglase staatusele. Seega oli Isini enda huvides jätta Ur III riigi ideoloogia muutmata. Tänaseni säilinud Sumeri

¹³ Huvitav, kuid arusaamatu tundub ka asjaolu, et Lagaši riiki hakatakse ajalookroonikates taas mainima alles Larsa riigi võimuperioodil Mesopotaamias. Larsa kuningad nimetavad ennast Lagaši riigi linnade ja templete taastajateks.

¹⁴ *История Древнего Востока, Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческих цивилизаций, Часть первая, Месопотамия* (Moskva: Главная Редакция Восточной Литературы, 1983), 164.

kuningate nimekirja kiilkirjatekstid pärinevad peamiselt kõik hilisematest ümberkirjutustest, mille aluseks oli tõenäoliselt just see variant, mis koostati Isini võimu ajal või ka hiljem. Kõige varajasem versioon nimekirjast on praeguseks teada aga ka Ur III ajastust.¹⁵

Samas peab tõdema, et eelnev mõttekäik põhineb samuti vaid oletustel. Püüdes dateerida Sumeri kuningate nimekirja ideoloogiat just Ur III riigi algusaegadesse ning mitte varajasemasse ega hilisemasse perioodi, peaks veenvuse huvides esitama veel rea argumente. Neid argumente saab välja tuua sumeri kirjandust kriitiliselt analüüsid. On üldiselt teada, et mingi teksti koostamisel lähtuti Mesopotaamias igal ajastul teatavatest teoloogilistest ja kirjanduslikest kriteeriumidest. Mütoloogia, usund ja ka poliitika olid pidevas muutumises ning teatava kirjandusliku kujundi leidumine mingi ajastu tekstis võib viidata selle teksti koostamisajale.

On tähelepanuväärne, et just Ur III dünastia alguses, eriti aga kuningas Šulgi valitsemise ajal (2094–2047 eKr) tekib sumeri kirjandusse varem tundmatu komme, mille kohaselt tekstides mainitakse kõige esimesena ja seega ka kõige tähtsama muistse linnana jumal Enki peamist kultuskeskust Eridu linna.¹⁶ Kõikides varasemates tekstides mainitakse alati esmajoones just jumal Enlili peamist kultuskeskust Nippuri linna kõige tähtsama ja domineerivamana.¹⁷ Ka vanasumeri ajast pärinevates Za-Me templihümnides¹⁸ on esimesena ära toodud Nippuri linn ja ülistatud selle linna peajumalust Enlili¹⁹ – Enkit ja Eridut mainitakse tekstis

¹⁵ Piotr Steinkeller, „An Ur III Manuscript of the Sumerian King List” – *Literatur, Politik und Recht in Mesopotamien*. Festschrift für Claus Wilcke. Ed. W. Sallaberger, K. Volk, A. Zgoll (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2003), 267–292.

¹⁶ Sumeri tekstides oli ülioluline just see, millises järjekorras mingit jumalust või linna mainiti. Kui jumaluse nimi või linna nimi oli mainitud esimesena, viitas see üldiselt ka sellele, et antud jumalust ja linna peeti hierarhias kõige tähtsamaks. Vastavalt ajastule muutus ka hierarhia. Vt Peeter Espak, „Vanasumeri jumalatenimistud” – *Verbum Habet Sakala. Nova Series, 1* – korp! Sakala Toimetised (2007), 7j.

¹⁷ Vt ka Peeter Espak, *Ancient Near Eastern Gods Enki and Ea: Diachronical Analysis of Texts and Images from the Earliest Sources to the Neo-Sumerian Period*. Master's thesis. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus ka digiteerituna (Tartu: Tartu Ülikool, 2006), 91j.

¹⁸ Hümnide alguse tõlge: Manfred Krebernik, „Zur Einleitung der zà-me-Hymnen aus Tell Abū Šalābikh” – *Beiträge zur Altorientalischen Archäologie und Altertumskunde: Festschrift für Barthel Hrouda zum 65. Geburtstag*. Hg. Peter Calmeyer (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1994), 151–157.

¹⁹ Amar Annus, *The God Ninurta in the Mythology and Royal Ideology of Ancient Mesopotamia*. State Archives of Assyria Studies. Vol. XIV (Helsinki: The Neo-Assyrian

alles hiljem. Sumeri kuningate nimistu algab väitega, et kuningavõim laskus alla taevast esmalt just Eridu linna:

[nam]-lugal an-ta èd-dè-a-ba²⁰

[eri]du^{ki} nam-lugal-la

Kui kuningavõim taevast alla anti,

Eridu linna (anti) kuningavõim.

Samasugune kirjanduslik motiiv, kus Eridu linna kujutatakse kõige tähtsama linnana, kajastub ühes kuningas Šulgi auks loodud hümnis.²¹ See hümn kirjeldab Šulgi poolt ette võetud kultuslikku reisi Sumeri kõige tähtsamatesse pühamutesse. Reis algab Eridu linna külastusega ning alles seejärel on mainitud teisi pühamuid, sealhulgas Enlili templit Nippuris:

[lugal]-gu₁₀ eridu^{ki}-šè na-gen²²

n[un gal] a-a^den-ki húl-^Γla-a^Γ

^dš[ul-g]i-re eridu^{ki}-šè na-gen

nun gal [a]-a [^de]n-ki ^Γhúl-la-a^Γ

lugal-g[u₁₀E]N.LÍL^{ki}-šè na-^Γgen^Γ

kur gal a-^Γa^Γ [^den-l]íl húl-la-a

^dšul-gi-r[e E]N.LÍL^{ki}-šè na-gen

kur gal a-a^den-líl húl-la-a

Mu kuningas läks Eridu linna

Ole õnnelik, suur prints, isa Enki!

Šulgi läks Eridu linna

Ole õnnelik, suur prints, isa Enki!

Mu kuningas läks Nippuri linna

Ole õnnelik, suur mägi, isa Enlil!

Šulgi läks Nippuri linna

Ole õnnelik, suur mägi, isa Enlil!

Niisugune Eridu linna tähtsuse rõhutamine näib olevat alguse saanud just kuningas Šulgi valitsusajal, varasematel ajastutel puudub see motiiv sumeri kirjandusest ja mütoloogiast täielikult. Kuigi Eridu linna tähtsus kultuskeskusena jääb ülioluliseks nii järgnenud Isini, Larsa kui Babüloni

Text Corpus Project, 2002), 13j. kirjeldab Enlili ja tema linna Nippuri tähtsust sumeri mütoloogias.

²⁰ Sumeri kuningate nimekiri: 1–2. *Electronic Text Corpus of Sumerian Literature*, 2.1.1.

²¹ Vladimir Sazonov, „Kuningas Šulgi laul: mõned märkused uus-sumeri kuninga Šulgi (2093–2046) kuningavõimu ideoloogia kohta” – *Usuteaduslik Ajakiri*, 1/57 (2008), 102–104 on toodud ka selle hümnitõlge täies mahus.

²² Šulgi Laul: 5–12. Douglas R Frayne, „A New Šulgi Text in the Royal Ontario Museum” – *Annual Review of the Royal Inscriptions of Mesopotamia Project*, 1 (Toronto: RIM Project, 1983), 6–9.

dünastiate ülemvõimu ajal, on tähelepanuväärne ka see, et Isini ajastu kuninglikes hümnides on Eridu linna mainitud alati peale Nippurit ja Enlili. Ühes Isini kuningas Išme-Dagani (1953–1935 eKr) kiiduhümnis on Išme-Daganit ülistatud esmalt Nippuri linna toijtjaks, siis Uri valvuriks ja alles seejärel Eridu hoolekandjaks, lõpus on mainitud ka Uruki linna.²³ Täpselt sama motiiv kordub ka Išme-Dagani mitmetes kuninglikes raidkirjades:

^d iš-me- ^d da-gan ²⁴	Išme-Dagān
ú-a nibru ^{ki}	Nippuri hoolekandja
sag-ús	valvur
uri ₅ ^{ki} -ma	Uri linna
u ₄ -da gub	igapäevaselt määratud teenima
eridu ^{ki} -ga	Eridu linna
en unu ^{ki} -ga	Uruki isand (en-preester)
lugal ì-si-in ^{ki} -na	Isini kuningas
lugal ki-en-gi ki-uri	Sumeri ja Akkadi kuningas
dam-ki-ág	armastatud kaasa
^d inanna	Inannale

Ka kahes Išme-Dagani poja, Isini kuningas Lipit-Eštari (1934–1896 eKr) ülistushümnis mainitakse Eridu linna alles pärast Nippurit, Kiši ja Uri.²⁵ Varadünastilised Za-Me hümnid algavad samuti jumal Enlili ja tema linna Nippuri ülistusega:²⁶

uru an-da mú	Linn, mis kasvas koos taevaga
an-da gú-lá	mis taeva oma rüppe võtab
^d EN.LĶL ^{ki}	Nippur

²³ Išme-Dagan 15: 17–20. Douglas R Frayne, *Old Babylonian Period (2003–1595 BC). The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods*. Vol. 4 (Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1990), 45j.

²⁴ Išme-Dagān 1: 1–11; Išme-Dagān 2: 1–12; Išme-Dagān 11: 1–11; Išme-Dagān 12: 5–15. Frayne, *Old Babylonian Period (2003–1595 BC)*, 26–29.

²⁵ Lipit-Eštar A: 23ff (Willem H. Ph Römer, *Sumerische 'Königshymnen' der Isin-Zeit* (Leiden: Brill 1965), 29–38) ja Lipit-Eštar B: 40ff (Herman L. J Vanstiphout, „Lipit-Eštar's Praise in the Edubba” – *Journal of Cuneiform Studies*, 30 (1978), 33–61 ja Römer, *Sumerische 'Königshymnen' der Isin-Zeit*, 23–29.)

²⁶ Krebernik, „Zur Einleitung der za-me-Hymnen aus Tell Abū Šalābikh”, 152–153.

Selle põhjal võiks üpriski kindlalt väita, et kui Sumeri kuningate nimekiri oleks koostatud näiteks Isini dünastia või siis hoopis varadünastilise religioosse ja poliitilise ideoloogia maksvuse ajal, oleks esimese linnana mainitud pigem Enlili keskust Nippurit, mitte aga Enki Eridut, nagu oli tavaks varasema Ur III ajastu kuningate puhul.

LÕPETUSEKS

Ur III dünastia algusaastate kuningatel oli suure tõenäosusega võitluses mõjuvõimu pärast Sumeri ja Akkadi alade üle konfliktsituatsioon Lagaši riigiga. Sellest võib ka oletada, et just Ur III dünastia kuningatel oli kõige rohkem põhjust mitte mainida Lagaši valitsejaid Sumeri kuningate nimekirjas. Oma konkurendi ja ka sõjalise vastase mainimine legitiimsete Sumeri kuningate nimistus ei oleks olnud kasulik poliitiliselt ning samuti on põhjendatav oma rivaali mainimatajätmine konfliktist sündinud põlguse või viha tõttu – praktika, mis alles hiljuti Eesti lähiajalooski kasutamist on leidnud.²⁷ Ühelgi varasemal ega ka hilisemal võimul ei olnud reaalselt põhjust ülimõjuka Lagaši riigi ajalugu ja valitsejanimesid ajaloost kustutada.

Ühtlasi on Sumeri kuningate nimekiri ka oma kirjanduslike ja ideoloogiliste võtete poolest paigutatav Uus-Sumeri Ur III riigi aegadesse. Nii Sumeri kuningate nimekirjas kui kuningas Šulgi tekstides peetakse just Eridu linna tähtsaimaks linnaks Mesopotaamias. Samas ei näi Ur III dünastiale järgnenud Isini dünastia kuninglikes hümnides Eridu linna eriline positsioon niivõrd tugevalt rõhutatud olevat.

Vähese allikmaterjali tõttu, mis meieni antud temaatika kohta säilinud on, ei ole siiski võimalik teha ühtegi järeldust, mida võiks pidada täie kindlusega tõestatuks. Lõppjäreldusena võib väita, et suure tõenäosusega on Sumeri kuningate nimekiri koostatud Ur III dünastia võimu ajal ning silmas pidades Uus-Sumeri riigi poliitilisi ambitsioone ja mütoloogilisi uskumusi. Samas võivad uued, seni leidmata kiilkirjatekstid praeguse järelduse tulevikus hoopis teise valgusesse seada.

²⁷ Mõeldud Mart Laari ajalookäsitlusi, kust puudub Edgar Savisaare nimi.